

Officiële en reële omvang van het absenteïsme bij de na-oorlogse parlementsverkiezingen

door Lieven DE WINTER,

Medewerker aan de Afdeling Politologie
van de Katholieke Universiteit te Leuven.

★

Ondanks de eventuele sancties verbonden aan het niet vervullen van de stemplicht, worden de Belgische parlementsverkiezingen gekenmerkt door een relatief belangrijke graad van absenteïsme (1).

Uit politologische onderzoeken in diverse landen met een parlementair regime blijkt dat de absenteïsmegraad hoog is wanneer de alternatieven m.b.t. de « issues » onduidelijk of onaantrekkelijk zijn (2), er weinig verschil wordt waargenomen tussen de partijen (3), de kiezer de verkiezing als onbelangrijk ervaart (4), of meent dat zijn stem weinig invloed heeft omdat voor hem de overwinning van een bepaalde partij zeker is (5), wanneer de propaganda en het persoonlijk contact van de kiezer met de militanten beperkt is (6) en wanneer er geen stemplicht is (7).

Daarnaast zijn er nog extra-politieke factoren als socio-economische homogeniteit van de kiesomschrijving (8) en de besluiteloosheid van de kiezer als resultante van « cross pressures » uitgaande van meerdere groepen die een persoon in diverse richtingen duwen (9).

De relatief hoge absenteïsmegraad voor België wordt door B. De Cock (10) tot een veel eenvoudiger oorzaak herleid, nl. de wijze waarop de

(1) Zie *infra*, tabel II, kolom 13 : officieel percentage afwezig.

(2) MILBRATH L.W., *Political Participation*, Chicago, 1972, blz. 105.

(3) MILBRATH L.W., *ibidem*, blz. 99.

(4) MILBRATH L.W., *ibidem*, blz. 103.

(5) MILBRATH L.W., *ibidem*, blz. 102.

(6) MILBRATH L.W., *ibidem*, blz. 99, 106.

(7) MILBRATH L.W., *ibidem*, blz. 95.

(8) MILBRATH L.W., *ibidem*, blz. 97-98.

(9) MILBRATH L.W., *ibidem*, blz. 98.

(10) DE COCK B., « Om en rond verkiezingsberekeningen », in *Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1972 (5), blz. 421-426.

kiezerslijsten worden samengesteld. Een aanzienlijk deel der ingeschreven kiezers zijn niet ter stembus gegaan omdat ze overleden, nadat de kiezerslijsten, geldig voor de periode waarin een bepaalde verkiezing plaatsvindt, werden opgesteld.

Het opzet van dit artikel is, enerzijds de omvang van dit « natuurlijk » absenteïsme voor alle na-oorlogse parlementsverkiezingen te berekenen (11) en hierdoor de officiële, fictieve percentages meer werkelijkheidsgetrouw te maken, anderzijds te wijzen op de problemen welke een correctere en meer gesophisticerde berekeningswijze stelt.

1. De herziening van de kiezerslijsten.

Volgens artikel 13 van het Kieswetboek (12) moeten de kiezerslijsten door het college van burgemeester en schepenen herzien worden op 1 juli tot 20 september, waarop ze voorlopig afgesloten worden. Meestal wordt deze herziening door de gemeentelijke administratie tijdig voorbereid, zodat rond 1 juli de overleden ingeschreven kiezers van de vorige lijst worden afgevoerd, en de nieuwe stemgerechtigden ingeschreven. Dit brengt met zich mee dat stemgerechtigde personen, die overlijden na 1 juli van het jaar der herziening ingeschreven blijven als kiezer voor de ganse geldigheidsduur van de betreffende kiezerslijst.

Hoe groter de tijdspanne tussen het moment van de herziening (meestal op 1 juli) en de eventuele verkiezingsdatum tijdens de geldigheidsduur van die lijst, hoe meer ingeschreven kiezers ondertussen overleden zijn en hoe meer afwezige kiezers er verschijnen in de electorale statistieken.

Tabel I geeft een overzicht van de opstelling van de kiezerslijsten, met opgave van de verkiezingsdatum, de herzieningsdatum en de geldigheidsduur, en het aantal weken dat verlopen was sedert het opstellen van de lijsten.

Hierbij dient opgemerkt dat voor de verkiezingen van 1946, 1949, 1950, 1968 en 1977 de gebruikelijke termijnen van het Kieswetboek niet werden gevolgd. In 1945 werden, omwille van de nasleep van de oorlog, de lijsten voorlopig afgesloten op 20 oktober (13), en geldig verklaard vanaf 25 januari 1946. Voor de verkiezing van

(11) De berekeningen van De Cock slaan slechts op de verkiezingen van 1961, 1965, 1968 en 1971.

(12) DELCROIX A., *Versameling der Belgische Kieswetten*, Brussel, 1968, blz. 18.

(13) Besluit van de Regent van 17 april 1945 tot herziening van de kiezerslijsten en Besluit van de Regent van 17 september 1945 houdende vaststelling van de nieuwe tijdsbestekken voor de herziening der kiezerslijsten.

1949 werd op 21 november 1948 (14) overgegaan tot de herziening, omwille van de invoering van het stemrecht voor vrouwen voor de parlementsverkiezingen. Deze herziening zou geldig worden vanaf 21 juli 1949 tot 30 april 1952, doch bij wet werd ze ook reeds voor de verkiezing van 26 juni 1949, voor diegenen die op deze datum de leeftijd van 21 jaar hadden bereikt geldig verklaard (15). Voor de verkiezing van 1950 werd dezelfde lijst als deze van 1949 gebruikt.

TABEL I

Aantal weken tussen herziening van kiezerslijsten en verkiezingsdatum

Herziening op...	Geldig van... tot...	Verkiezingsdatum	Opgesteld sedert ... weken
20 oktober 1945	van 25 januari 1946 tot 30 april 1948	17 februari 1946	17
20 oktober 1945	van 25 januari 1946 tot 30 april 1948		
21 november 1948	van 21 juli 1949 tot 30 april 1952	26 juni 1949	31
21 november 1948	van 21 juli 1949 tot 30 april 1952	4 juni 1950	80
1 juli 1951	van 1 mei 1952 tot 30 april 1954	11 april 1954	146
1 juli 1953	van 1 mei 1954 tot 30 april 1956		
1 juli 1955	van 1 mei 1956 tot 30 april 1958		
1 juli 1957	van 1 mei 1958 tot 30 april 1960	1 juni 1958	48
1 juli 1959	van 1 mei 1960 tot 30 april 1962	26 maart 1961	91
1 juli 1961	van 1 mei 1962 tot 30 april 1964		
1 juli 1963	van 1 mei 1964 tot 30 april 1966	23 mei 1965	98
1 juli 1965	van 1 mei 1966 tot 30 april 1969	31 maart 1968	143
1 juli 1968	van 1 mei 1969 tot 30 april 1970		
1 juli 1969	van 1 mei 1970 tot 30 april 1972	7 november 1971	118
1 juli 1971	van 1 mei 1972 tot 30 april 1974	10 maart 1974	140
1 juli 1973	van 1 mei 1974 tot 30 april 1976		
9 maart 1977		17 april 1977	6

In 1967 werden de kiezerslijsten niet herzien (16) en de bestaande lijsten een jaar langer geldig verklaard. In 1968 werden ze uitzonderlijk wel herzien, maar waren ze slechts voor één jaar geldig (17). Een nieuwe methode werd toegepast voor de verkiezing van 1977, waarbij de jaarlijks opgemaakte kiezerslijsten werden aangezuiverd, d.m.v. permanent bijgehouden kiesregisters, van zodra het ontbindingsbesluit m.b.t. Kamer en Senaat in het Staatsblad verscheen, waardoor de tijdsduur tussen de herziening en de verkiezing zeer kort (6 weken) geworden was (18).

(14) Regentbesluit van 18 mei 1948 tot regeling van de eerste herziening der kiezerslijsten waarop vrouwen als stemgerechtigden voor het parlement zijn opgenomen.

(15) Wet van 18 mei 1949 houdende vaststelling tot 20 juli 1949 van het kiezerskorps voor parlements- en provincieraadsverkiezingen.

(16) Wet van 23 juni 1967 houdende verdaging tot 1968 van de herziening van de kiezerslijsten.

(17) Rondschriften van 9 mei 1968, *Belgisch Staatsblad*, blz. 2239.

(18) Wet van 5 juli 1976.

Uit tabel I blijkt dat er grote verschillen zijn qua tijdspanne tussen herziening en verkiezing (van 6 weken in 1977 tot 146 in 1954), welke de verschillende officiële absenteïsmecijfers gedeeltelijk verklaren.

De correlatiecoëfficiënt tussen enerzijds het aantal weken die verliepen tussen herziening en verkiezing en anderzijds de officiële absenteïsmecijfers (tabel II, kolom 13) is 0,55 (determinatie coëfficiënt 0,30), wat dus wijst op een niet te veronachtzamen verband (19).

2. De berekening van het « natuurlijk » absenteïsme.

De volgende stap in de correctieberekening is de schatting van het aantal ingeschreven kiezers die overleden zijn tussen het moment van de herziening en de verkiezingsdatum.

B. De Cock veronderstelt, gemakkelijks halve, dat de sterftcijfers elk jaar hetzelfde zijn en er bij de ingeschreven kiezers maar evenveel sterfgevallen voorkomen als bij de gehele bevolking, zodat hij het natuurlijk absenteïsme kan berekenen door het aantal ingeschreven te vermenigvuldigen met het sterftcijfer per duizend inwoners, gedeeld door duizend (20).

Deze methode is echter in grote mate onnauwkeurig. De sterftcijfers per jaar zijn tamelijk stabiel, doch deze per maand fluctueren sterk (21), zodat het aangewezen is d.m.v. de sterftcijfers per maand (22) het aantal overledenen per tijdspanne tussen herziening en verkiezing te berekenen.

Belangrijker is echter de vaststelling dat het sterftcijfer per duizend ingeschreven kiezers veel hoger ligt dan dat van de gehele bevolking.

Enerzijds, omdat het niet-stemgerechtigd deel van de bevolking voornamelijk uit minderjarigen bestaat, en deze groep slechts een zeer beperkt deel van het totale sterftcijfer voor zich neemt (23), zodat het overgrote deel der overlijdens in een bepaalde tijdspanne te vinden is bij de groep der ingeschreven kiezers.

(19) Ook andere verschillen in verkiezingstechnische factoren beïnvloeden de absenteïsmegraad, zoals de mogelijkheid tot stemmen per brief (ingevoerd door de wet van 8 juli 1970 en opgeheven door de wet van 5 juli 1976), en het stemmen bij volmacht (ingevoerd door de wet van 8 juli 1970). Zie ook CRAENEN G., Wijzigingen aan de kieswetgeving sinds 1968, in *Res Publica*, 1972 (2), blz. 195-218.

(20) DE COCK B., *ibidem*, blz. 422.

(21) In januari 1970 waren er 14.123 sterfgevallen en in september 8.865.

(22) Evolutie van de sterfgevallen per maand, in *Statistisch Jaarboek voor België* voor de respectievelijke jaren.

(23) 14 % in 1946 ; 10,3 % in 1949 ; 9,6 % in 1950 ; 7,8 % in 1954 ; 6,3 % in 1958 ; 5,8 % in 1960 ; 5,3 % in 1964 ; 5 % in 1966 ; 4,1 % in 1970 ; 3,8 % in 1972 en 3 % in 1975.

TABEL II
Natuurlijke keuzeverzaking

1 Verkiezingsjaar	2 Officieel aantal ingeschrevenen	3 Officieel aantal afwezigen	4 Tijdspanne tussen herziening en verkiezing
1946	2.724.796	264.000	20-10-1945 en 17-2-1946
1949	5.635.452	315.189	21-11-1948 en 26-6-1949
1950	5.635.452	416.176	21-11-1948 en 4-6-1950
1954	5.863.092	399.962	1-7-1951 en 11-4-1954
1958	5.954.858	379.731	1-7-1957 en 1-6-1958
1961	6.036.165	462.304	1-7-1959 en 26-3-1961
1965	6.091.534	512.853	1-7-1963 en 23-5-1965
1968	6.170.167	615.515	1-7-1965 en 31-3-1968
1971	6.271.240	529.970	1-7-1969 en 7-11-1971
1974	6.323.027	611.388	1-7-1971 en 10-3-1974
1977	6.316.662	310.772	9-3-1977 en 17-4-1977

Verkiezingsjaar	5 Weken	6 Totale sterfte in tijdspanne	7 Sterfte per week (6) : (5) = (7)	8 Toerekening	9 Overleden kiezers in tijdspanne (6) × (8) = (9)
1946	17	23.803	3.400	0,825	19.637
1949	31	72.374	2.335	0,862	62.386
1950	80	172.593	2.157	0,869	149.983
1954	146	292.806	2.006	0,885	259.133
1958	48	95.379	1.987	0,902	86.031
1961	91	190.359	2.092	0,907	172.656
1965	98	211.463	2.158	0,912	192.854
1968	143	323.334	2.261	0,916	296.174
1971	118	278.039	2.356	0,924	256.908
1974	140	317.288	2.266	0,927	294.126
1977	6	12.450	2.264	0,935	11.641

Verkiezingsjaar	10 Reëel aantal ingeschrevenen (2) — (9) = (10)	11 Reëel aantal afwezigen (3) — (9) = (11)	12 % reëel afwezigen $\frac{(11)}{(10)} \times 100 = (12)$	13 % officieel afwezigen $\frac{(3)}{(2)} \times 100 = (13)$	14 % van De Cock
1946	2.705.159	244.363	9,0	9,68	
1949	5.573.066	252.803	4,5	5,59	
1950	5.485.469	165.206	3,0	7,38	
1954	5.603.959	140.829	2,5	6,82	
1958	5.868.827	293.700	5,0	6,38	
1961	5.918.878	289.648	4,9	7,66	5,7
1965	5.898.680	319.999	5,4	8,41	6,3
1968	5.873.993	319.341	5,4	9,98	6,9
1971	6.014.332	273.062	4,5	8,45	5,8
1974	6.028.901	317.262	5,3	9,66	
1977	6.305.021	299.131	4,7	4,92	

Verkiezingsjaar	15 Aantal blanco en ongeldige stemmen	16 % bl. + ong. t.a.v. off. totaal $\frac{(15)}{(2)} \times 100 = (16)$	17 % bl. + ong. t.a.v. reëel totaal $\frac{(15)}{(10)} \times 100 = (17)$	18 Totale reële keuzeverzeking $(11) + (15) = (18)$	19 % tot. verzeking t.a.v. reëel kiezerskorps
1946	95.158	3,49	3,52	339.521	12,55
1949	289.377	5,13	5,19	542.180	9,73
1950	276.469	4,91	5,04	441.675	8,05
1954	302.644	5,16	5,40	443.473	7,91
1958	272.774	4,58	4,65	566.474	9,67
1961	308.836	5,11	5,22	598.484	10,11
1965	396.915	6,52	6,73	716.914	12,15
1968	376.700	6,11	6,41	696.041	11,85
1971	459.637	7,33	7,64	732.699	12,19
1974	453.108	7,17	7,52	770.370	12,77
1977	430.832	6,82	6,83	729.963	11,58

Anderzijds geven de maandelijks sterftecijfers, althans vanaf 1948, de sterfte weer van de totale bevolking in België, d.w.z. zowel Belgen als vreemdelingen. De omvang van de sterfte bij vreemdelingen in België is slechts een zeer klein gedeelte van de totale sterfte, ongeveer 3,5 % (24).

Nochtans doet men er best aan met deze buitenlandse sterfgevallen en de sterfte onder de jongeren onder de 21 jaar rekening te houden bij het toerekenen van de totale sterfte aan de groep der ingeschreven kiezers. Deze toerekeningsproporties der opeenvolgende verkiezingen gaan in stijgende lijn (zie kolom 8), omdat de sterfte onder de minderjarigen aanzienlijk gedaald is tussen 1946 en 1977.

Een en ander resulteert in het totaal aantal overleden kiesgerechtigden (kolom 9). Brengt men deze overleden kiesgerechtigden in mindering van het officiële totaal ingeschreven kiezers (kolom 2) resp. het officieel totaal afwezige kiezers (kolom 3), dan krijgt men het reëel totaal aantal kiesgerechtigden (kolom 10) resp. het reëel totaal afwezige kiezers (kolom 11). Hieruit is het niet moeilijk het reëel percentage absentisme te berekenen (kolom 12) (25). Deze percentages liggen merkkelijk lager dan de officiële cijfers (kolom 13), en ook lager dan deze van De Cock (kolom 14).

(24) In 1975 overleden 115.049 Belgen en 4.224 vreemdelingen in België, d.i. 3,5 % van de totale sterfte. Dit aandeel is vrij constant over de verschillende jaren heen.

(25) « Reëel » in die zin dat de grove onnauwkeurigheden eruit gehaald zijn, doch de totale sterfte per tijdperiode en het aandeel hierin van de groep der minderjarigen en de vreemdelingen blijven schattingen. Als het Ministerie van Binnenlandse Zaken aan de gemeenten de opgave zou vragen van het aantal schrappingen uit de kiezerslijsten (door overlijden of andere redenen), kan men uit het aantal werkelijk opgeroepen kiezers helemaal correcte absentisme cijfers berekenen.

Uit het geringe verschil tussen het officieel en het reëel percentage voor de verkiezingen van 1977 blijkt dat de hoger geschetste problemen zich bijna niet meer stellen om reden van het gebruik van de nieuwe methode tot opstelling van de kiezerslijsten.

Tenslotte worden de blanco en ongeldige stemmen als andere vorm van keuzeverzaking belangrijker (kolom 16 en 17) als men ze relateert tot het reëel aantal ingeschreven kiezers i.p.v. tot het officieel aantal. Het aantal blanco en ongeldige stemmen (kolom 15), vermeerderd met het reëel aantal afwezigen (kolom 11), geeft de totale reële keuzeverzaking (kolom 18) en haar relatief belang t.a.v. het reële kiezerskorps (kolom 19).

Uit de evolutie van de reële absenteïsmegraad blijkt dat na een periode van sterke daling (9 % in 1946 tot 2,5 % in 1954) er een opmerkelijke stabiliteit (rond 5 %) valt waar te nemen, vanaf het eind der jaren vijftig tot nu.

De evolutie van het relatief belang van de blanco en ongeldige stemmen (kolom 17) t.a.v. het reëel aantal ingeschreven vertoont aanvankelijk (van 1946 tot 1961) een tegengesteld verloop. Vanaf 1965 tot nu kan men spreken van een zekere stabiliteit (rond 7 %) en eventueel van een dalende tendens sinds 1971. Bij de verkiezingen van 17 december 1978 is het aantal blanco en ongeldige stemmen evenwel toegenomen tot 8,4 % van het aantal opgekomen kiezers.

3. Besluit.

Het aantal afwezige kiezers bij de na-oorlogse parlementsverkiezingen wordt door de officiële statistieken aanzienlijk overschat. De reden hiervoor is de methode waarop de kiezerslijsten worden herzien, waarbij een groot deel (soms meer dan de helft) van de afwezige kiezers gewoonweg overleden zijn na de herzieningsdatum, doch niet van de kiezerslijsten werden afgevoerd.

Getracht werd het aantal overledenen, die nog op de kiezerslijsten voorkomen nauwkeurig te berekenen, d.m.v. maandelijkse sterftcijfers van de totale bevolking, met correcties voor sterftegevallen binnen de groep der jongeren onder de 21 jaar en de vreemdelingen. De aldus bekomen reële absenteïsmecijfers liggen aanzienlijk lager dan de officiële.

Door de invoering van de nieuwe herzieningsmethode, stelt de hoger geschetste problematiek zich nog nauwelijks voor de verkiezingen vanaf 1977.

Summary : Official and realistic rate of nonvoting in the Belgian post-war general elections.

In the official statistics, the total number of nonvoters in the post-war parliamentary elections in Belgium, is considerably over-estimated. This is caused by the method of updating the lists of voters, so that many (sometimes a majority of) people who appear as nonvoters, are regular voters who died after the moment of updating, but were not dropped from the lists.

In this article, we endeavoured to calculate the number of deceased voters, who still appear on the lists, using the monthly death-rates of the total Belgian population, abstracting the deceased persons under age and the deceased foreigners. The more realistic rates of nonvoting, calculated this way, are quite lower than the official rates.

Yet, because of the introduction of a new method of updating, the problem discussed above, hardly exists any longer since the general election of 1977.

